

**ДО ПИТАННЯ ОБ'ЄКТИВНОГО БОКУ АДМІНІСТРАТИВНО
КАРАНОГО ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОБОРОНУ,
МОБІЛІЗАЦІЙНУ ПІДГОТОВКУ ТА МОБІЛІЗАЦІЮ**

Визначено обов'язкові та факультативні ознаки об'єктивного боку адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Підготовлено авторські рекомендації щодо вирішення дискусійних питань, які піднімаються у статті.

Ключові слова: адміністративне правопорушення, мобілізація, адміністративна відповідальність, адміністративне стягнення, військовий обов'язок, особливий період, об'єктивний бік.

Определены обязательные и факультативные признаки объективной стороны административно наказуемого нарушения законодательства об обороне, мобилизационной подготовке и мобилизации. Подготовлено авторские рекомендации по решению спорных вопросов, поднимаемых в статье.

Ключевые слова: административное правонарушение, мобилизация, административная ответственность, административное взыскание, военная обязанность, особый период, объективная сторона.

The obligatory and facultative signs of the objective side of the administrative punishable violation of the legislation on defense, mobilization preparation and mobilization are determined. Author's recommendations for resolving the discussion issues raised in the article are prepared.

Key words: administrative offense, mobilization, administrative responsibility, administrative penalty, military duty, special period, objective side.

Вступ. Актуальність розробки наукою адміністративного права загальнотеоретичних проблем об'єктивного боку адміністративно караного порушення зумовлюється її роллю зовнішнього вираження під час учинення адміністративного правопорушення.

Визначення об'єктивного боку адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію має велике значення для вирішення питання чи у діяннях особи є ознаки складу адміністративного правопорушення. Крім того, об'єктивний бік адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є одним із критеріїв відмежування одного правопорушення від іншого. Тому дослідження об'єктивного боку адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію має велике теоретичне та практичне значення для вирішення питання щодо притягнення військовозобов'язаних та посадових осіб до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Частково питанням визначення об'єктивного боку адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію приділяли увагу такі науковці, як С.М. Алфьоров, С.В. Вашенко, В.В. Галуцько, М.М. Долгополова, Т.О. Коломоєць, К.М. Костовська, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, А.П. Купін, Ю.С. Назар, В.В. Серета та ін. Проте у зв'язку із військовими діями на частині території України, змінами у чинному законодавстві України, що стосуються регламентації проведення мобілізації та встановлення адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, питання об'єктивного боку складу відповідного адміністративного правопорушення потребують свого доопрацювання.

© БРАТКОВСЬКИЙ В.М. – кандидат юридичних наук, в.о. викладача кафедри адміністративного права та адміністративного процесу (Львівський державний університет внутрішніх справ)

Постановка завдання. Мета статті – визначити об’єктивну сторону адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Результати дослідження. Кожну особу за вчинення протиправного діяння має бути піддано справедливому покаранню. Відповідальність за вчинене діяння має наставати суто в межах санкції статті правового акта, який передбачає міру відповідальності за протиправну дію чи бездіяльність. Одним із видів юридичної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є адміністративна відповідальність, яка передбачена ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі по тексту – КУпАП) [1].

Під час здійснення кваліфікації адміністративного правопорушення визначаються його об’єктивні ознаки, які (з погляду закріплення у диспозиціях статей Особливої частини КУпАП) можна класифікувати на обов’язкові та факультативні.

Частина науковців (В.К. Колпаков, І.Д. Пастух, О.Г. Стрельченко та ін.) вважають, що ознаки об’єктивного боку складу адміністративного проступку необхідно поділяти на основні та факультативні. До основних ознак науковці відносять адміністративно-правове діяння (дію або бездіяльність), а до факультативних – шкідливі наслідки, причинний зв’язок між діяннями і наслідками, час, місце, знаряддя, способи та засоби вчинення проступку [2, с. 357].

Проте В.В. Середа, Ю.С. Назар, К.М. Костовська вважають, що ознаки об’єктивного боку складу адміністративного проступку необхідно поділяти на обов’язкові та факультативні. До обов’язкових ознак науковці зараховують діяння (дію або бездіяльність), шкідливі наслідки та причинний зв’язок між діяннями і наслідками, до факультативних – час, місце, знаряддя, способи та засоби вчинення проступку [3, с. 175].

На нашу думку, позиція В.В. Середи, Ю.С. Назара, К.М. Костовської є більш вдалою, оскільки діяння (дію або бездіяльність), шкідливі наслідки та причинний зв’язок між діяннями і наслідками характеризують практично кожний адміністративний проступок, тому відповідні ознаки необхідно відносити до обов’язкових, а всі інші – до факультативних.

Основною й обов’язковою ознакою об’єктивного боку є протиправне діяння, відсутність якого обмежує склад будь-якого адміністративного правопорушення. Це може бути як дія, так і бездіяльність, коли закон вимагає активних дій. Інші ознаки (місце, час, спосіб та ін.) мають факультативний характер, тобто вони обов’язкові лише тоді, коли прямо передбачені законом [4, с. 13].

Схожа ситуація спостерігається й тоді, коли військовозобов’язаними громадянами та посадовими особами вчиняються адміністративно карані порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Отож, пропонуємо детальніше розглянути зміст об’єктивного боку адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Для дослідження об’єктивного боку складу адміністративного проступку, що передбачений ст. 210-1 КУпАП, пропонуємо розкрити зміст основних ознак об’єктивного боку адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Однією з основних ознак об’єктивного боку складу адміністративного проступку є протиправне діяння, яке може бути простим і складним. Просте є єдиною дією або короткочасною бездіяльністю, єдиним короткочасним актом протиправної поведінки. Складне діяння або складається з кількох самостійних дій, або розтягнуте в часі, або вчинюється групою осіб [5, с. 239].

На нашу думку, протиправне діяння, що вчиняється у сфері оборони, мобілізаційної підготовки та мобілізації характеризується своїм тривалим характером, а тому є складним. Частина правопорушень, що вчиняються у сфері оборони, мобілізаційної підготовки та мобілізації та носять тривалий характер, почавшись із будь-якої протиправної дії чи бездіяльності, здійснюються потім безперервно шляхом невиконання обов’язку. Початковим моментом такого діяння може бути як активна дія, так і бездіяльність. Потім винний або не виконує конкретно покладеного на нього обов’язку, або виконує його не повністю, не належним чином, тому його поведінка оцінюється як бездіяльність щодо цього обов’язку. Прикладами адміністративного проступку, що триває, можна назвати порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Правопорушення, що триває, може припинятися як фактично, так і юридично. Фактичне припинення відбувається або шляхом виконання військового обов’язку, або в результаті зміни обстановки (закінчення мобілізації та особливого періоду). Юридичне припинення означає, що військовозобов’язаний приєднаний до відповідальності за скоєне діяння за ст. 210-1 КУпАП, а військовий обов’язок винним так і не виконано. Наприклад, за нез’явлення на навчальні збори у зв’язку із мобілізацією винного оштрафовано, проте військовий обов’язок після винесення постанови про накладення адміністра-

тивного стягнення ним так і не виконано. Варто зауважити, що у день винесення постанови про застосування санкції правопорушення, що триває, вважається закінченим.

Як видається, деякі протиправні діяння, які вчиняються у сфері оборони, мобілізаційної підготовки та мобілізації є правопорушенням, що складається з двох та більше альтернативних дій. Відповідно до ч. 1 ст. 18 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «виконавчі органи сільських, селищних, міських рад планують, організовують і забезпечують мобілізаційну підготовку та мобілізацію на території відповідних населених пунктів» [6].

Як бачимо, посадову особу органу місцевого самоврядування за невиконання ч. 1 ст. 18 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» можна притягнути до адміністративної відповідальності за ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП, якщо нею вчинено як три самостійних альтернативних протиправних діяння (неналежне планування, організація та забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізації на території відповідних населених пунктів), так одне з них.

У теорії адміністративного права мають місце так звані «збірні проступки», які належать до складних протиправних діянь. Як зазначає В.К. Колпаков, «збірний проступок – це проступок, склад якого «зібраний» із кількох різних порушень, що існують самостійно. Законодавець розглядає такі діяння як одне правопорушення» [7, с. 270].

На нашу думку, враховуючи те, що об'єктивний бік адміністративного проступку, що передбачений ст. 210-1 КУпАП, полягає у порушенні законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, то можна вважати, що його склад належить до збірного проступку, він зібраний із трьох різних порушень (порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію) та розглядається законодавцем як єдине правопорушення, що передбачене статтею КУпАП (ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію»).

Адміністративно карані порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію можуть учинятися як шляхом активних дій (наприклад завідомо незаконне здійснення бронювання працівників у період мобілізації, які не мають на це права), так і шляхом бездіяльності (наприклад у разі вимоги військового комісаріату не вчинення жодних дій керівником підприємства, установи та організації щодо забезпечення своєчасного прибуття працівників, які залучаються до виконання обов'язку щодо мобілізації). На нашу думку, якщо йдеться про діяння у формі бездіяльності, то варто говорити про таку важливу її характеристику, як ознака часу, тобто період, який заздалегідь зумовлений та після закінчення якого бездіяльність стає адміністративним правопорушенням, що вчиняється у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації. Так, наприклад, керівник підприємства, установи та організації вчиняє адміністративний проступок, що передбачений ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП, якщо до конкретно встановленого терміну, зазначеного у мобілізаційному завданні, через бездіяльність не забезпечити виконання мобілізаційного замовлення у повному обсязі.

У науці адміністративного права має місце позиція низки науковців (С.М. Алфьоров, С.В. Ващенко, М.М. Долгополова, А.П. Купін) про те, що частина ознак об'єктивного боку адміністративного проступку має обов'язковий та додатковий характер. Так, на їхню думку, до основних ознак належить адміністративно-правове діяння (дія або бездіяльність), а до факультативних – а) шкідливі наслідки діяння; б) причинний зв'язок між протиправним діянням та наслідками; в) час; г) місце; д) умови; е) способи та знаряддя вчинення проступку [8, с. 95].

На нашу думку, позиція вищезазначених науковців щодо віднесення причинного зв'язку між протиправним діянням та наслідками до факультативних ознак об'єктивного боку адміністративно караного порушення є досить дискусійною, коли це стосується складів адміністративних проступків із матеріальним складом, оскільки, як правильно зазначає професор Т.О. Коломоєць, шкідливі наслідки та причинний зв'язок є обов'язковими лише в матеріальних складах адміністративних проступків. Для більшості адміністративних проступків, передбачених КУпАП, ці ознаки не є характерними. Тобто більшість складів є формальними, в яких проступком визнається саме вчинення протиправних дій [9, с. 147].

На нашу думку, склад адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію – формальний, тобто адміністративне правопорушення, що регламентоване ст. 210-1 КУпАП, не передбачає настання внаслідок вчинення адміністративного проступку якого-небудь суспільно небезпечного та шкідливого наслідку, який мав би причинний зв'язок із відповідним протиправним діянням військовозобов'язаних та посадових осіб. У такому разі ми констатуємо лише факт порушення того чи іншого законодавчого положення у сфері оборони, мобілізаційної підготовки та мобілізації.

Ураховуючи те, що склад адміністративного правопорушення, передбачений ст. 210-1 КУпАП, має формальний склад, то говорити про такі ознаки об'єктивного боку, як шкідливі наслідки і причинний зв'язок між діями та наслідками, немає об'єктивного необхідності, оскільки шкідливі наслідки в правопорушеннях із формальним складом хоча і можуть наставати, але лежать поза межами юридичного складу і на кваліфікацію проступку майже не впливають [9, с. 147].

Тому пропонуємо перейти до характеристики факультативних ознак об'єктивного боку адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію.

Ми уже зазначали, що підтримуємо позицію, В.В. Середи, Ю.С. Назара, К.М. Костовської, згідно з якою до факультативних ознак об'єктивного боку необхідно відносити час, місце, умови та способи вчинення адміністративного проступку. Пропонуємо розглянути зміст цих ознак у контексті ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП.

Час як факультативна ознака об'єктивного боку адміністративного правопорушення, протягом якого вчиняються адміністративно карані порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію має свої особливості. Так, адміністративна відповідальність за вчинення адміністративного проступку, передбачений ст. 210-1 КУпАП, може наставати лише в період оголошеної в країні мобілізації або в так званій «особливий» період.

Варто зазначити, що ч. 5 ст. 4 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» вказує, що «вид, обсяги, порядок і строк проведення мобілізації визначаються Президентом України в рішенні про її проведення» [6].

Таким чином, в Україні мобілізація населення розпочинається з дня, коли про це зазначено в Указі Президента України про її оголошення та проведення. Одночасно з оголошенням у країні мобілізації розпочинається особливий період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій.

У законодавстві України немає припису, коли закінчується період мобілізації. На нашу думку, це відбувається тоді, коли Президентом України видається Указ про повноцінну демобілізацію усіх військовозобов'язаних, що були призвані у зв'язку з оголошеною мобілізацією. Після цього, як видається, особливий період продовжується, оскільки (відповідно до п. 4 ч.1 ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію») особливий період настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [6].

Тобто з вищевикладеного можна зробити висновок, що особливий період є тривалішим за період мобілізації. Особливий період триває протягом усієї мобілізації та закінчується тоді, коли воєнні дії закінчені і триває період відбудови країни. Ураховуючи вищевикладене, особливий період триває й сьогодні. Проте іншою є позиція Київського апеляційного адміністративного суду, який своєю Ухвалою прийняв, на нашу думку досить дискусійне рішення, суть якого полягає у тому, що дія особливого періоду обмежується строками, встановленими для проведення мобілізації, або часом, протягом якого діє воєнний стан і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. В умовах відсутності рішення про оголошення війни або мобілізації чи закінчення строків, установлених для проведення мобілізації, особливий період не діє.

Отже, особливий період в Україні діяв із 18.03.2014 р. по 02.05.2014 р., з 07.05.2014 р. по 21.06.2014 р., з 24.07.2014 р. по 07.09.2014 р., 20.01.2015 р. по 22.08.2015 р.. Починаючи з 23.08.2015 р., особливий період не діє [10].

Іншою є позиція Міністерства оборони України, яке своїм Листом офіційно роз'яснило, що скасування особливого періоду буде здійснено окремим Указом Президента України «Про демобілізацію» після стабілізації обстановки на Сході України [11].

На нашу думку, така позиція Міністерства оборони України є виправданою та законною, оскільки відповідає положенням Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». На основі викладеного можна зробити висновок, що притягнення військовозобов'язаних та посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію можливе лише

в конкретно визначений час, зокрема у період мобілізації та в особливий період. І хоча в теорії адміністративно-деліктного права час учинення адміністративного проступку зараховують до факультативних ознак об'єктивного боку, то на практиці період учинення адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію має вагомe правове значення для правильної кваліфікації вчиненого проступку.

Як зазначалося раніше, до додаткових ознак об'єктивного боку адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію необхідно відносити місце вчинення адміністративного правопорушення.

Як зазначає професор В.В. Галунько, бланкетна диспозиція норми права містить правила поведінки в найзагальнішій формі, відсилаючи суб'єкт реалізації до інших правових норм [12, с. 94].

Ураховуючи те, що диспозиція статті 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП має банкетний характер, то місця вчинення цього проступку можуть бути найрізноманітнішими. Учинення військовозобов'язаними адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію може здійснюватися у будь-якому місці залежно від виду адміністративного проступку, єдиною умовою є те, щоб місцем учинення відповідного адміністративного правопорушення була територія України. Так, відповідно п. 1 ч. 1 ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», громадяни зобов'язані з'являтися за викликом до військових комісаріатів для постановки на військовий облік [6].

На практиці виклик військового комісара направляється за місцем проживання особи, тому ігноруючи його, військовозобов'язані вчиняють адміністративно карані порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію у себе вдома. Водночас прибувши у військовий комісаріат на підставі виклику та відмовляючись проходити навчальні мобілізаційні збори чи медичний огляд, військовозобов'язаний учиняє адміністративний проступок уже безпосередньо у військовому комісаріаті. Посадові особи, як правило, вчиняють адміністративно карані порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію за місцем своєї роботи.

Таким чином, місце вчинення адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію безпосередньо залежить від конкретного обов'язку військовозобов'язаного та посадової особи, що передбачений Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Варто зазначити, що в науці адміністративно-деліктного права до додаткових ознак об'єктивного боку складу адміністративного проступку прийнято відносити умови вчинення адміністративного правопорушення.

Як уважає О.Ю. Прокопенко, умова – це філософська категорія, яка відображає відношення предмета до явищ, які його оточують, без яких він не може існувати. На відміну від причини, яка безпосередньо породжує те або інше явище чи процес, умови становлять те середовище або обстановку, в якій останні виникають, існують та розвиваються [13, с. 122].

Залежно від виду вчиненого правопорушення можуть виникати різноманітні умови, за наявності яких військовозобов'язаних та посадових осіб можуть притягнути до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Так, наприклад, особу можна притягнути до адміністративної відповідальності за намагання ухилитися від мобілізації за умови, що вона є громадянином України та є військовозобов'язаною. Посадову особу підприємства, установи та організації можна забронювати на період мобілізації за умови, що відповідною юридичною особою було виконане мобілізаційне завдання (замовлення).

Наступною факультативною ознакою об'єктивного боку адміністративного правопорушення, що вчиняється у сфері оборони, мобілізаційної підготовки та мобілізації, є спосіб його вчинення. Спосіб учинення протиправного діяння (як ознака об'єктивного боку адміністративного проступку) не міститься в нормах Загальної частини КУпАП, він закріплюється суто в положеннях статей Особливої частини. При цьому більшість положень статей Особливої частини КУпАП не містять указівки на спосіб учинення адміністративного проступку. Таким чином, спосіб учинення адміністративного проступку для одних складів є обов'язковим, а для інших – ні [14, с. 10].

У правовій науці під способом учинення адміністративного проступку розуміють сукупність прийомів, методів, послідовність дій чи використання засобів, а також знарядь, за допомогою яких досягається протиправна мета адміністративного правопорушення [15, с. 864].

Спосіб учинення адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію не відображено у ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП.

Конкретно визначених способів учинення адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію також не визначено у Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Ураховуючи викладене, ми робимо висновок, що спосіб учинення адміністративно караного порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію не є обов'язковою ознакою об'єктивного боку складу адміністративного проступку, що передбачений ст. 210-1 КУпАП. Наприклад, військовозобов'язаному надійшла повістка про призов на мобілізацію. Не бажаючи виконувати свій військовий обов'язок, він може ухилятися від мобілізації різнomanітними способами. Так, військовозобов'язані можуть не відчиняти двері будинку, переїжджати в іншу місцевість, поїхати у відрадження, несподівано «захворіти», переховуватися у сусідів та ін. Ці діяння необхідно відносити до способів учинення адміністративних проступків у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації.

Висновки. Зміст факультативних ознак об'єктивного боку складу адміністративних правопорушень, що вчиняються у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації, безпосередньо залежить від учинення конкретного адміністративного правопорушення, оскільки кожне з них має свої особливості. На нашу думку, лише дві додаткові ознаки об'єктивного боку складу адміністративного проступку, що передбачений ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» КУпАП мають сталий характер та не залежать від адміністративного правопорушення. Ними є час (період мобілізації та особливий період) та місце (територія України) вчинення адміністративних проступків у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. №8073-Х. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
2. Колпаков В. К. Курс адміністративного права України: підручник. Національна академія внутрішніх справ. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 869 с.
3. Серeda В.В., Назар Ю.С., Костовська К.М. Адміністративне право України (у схемах та коментарях): навчальний посібник / Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2016. 300 с.
4. Адміністративна відповідальність в Україні: навчальний посібник / за загальною редакцією доцента А.Т. Комзюка. 2-е видання, перероблено і доповнено. Харків: Університет внутрішніх справ, 2000. 99 с.
5. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
6. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-ХІІ. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>
7. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 752 с.
8. Алфьоров С.М., Вашенко С.В., Долгополова М.М., Купін А.П. Адміністративне право. Загальна частина: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
9. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України: підручник. Київ: Істина, 2008. 457 с.
10. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 04 лютого 2016 року. Справа № 826/18425/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55514762>
11. Щодо продовження дії особливого періоду в Україні після завершення часткової мобілізації: Лист Міністерства оборони України від 01 жовтня 2015 року № 322/2/8417. URL: <http://zakon.golovbukh.ua/regulations/1521/8248/8250/475884/>
12. Галуцько В.В. Адміністративно-правова норма: проблеми сучасної методології. *Юридичний вісник Причорномор'я*. 2011. № 1. С. 87–96.
13. Прокопенко О.Ю. Причини та умови вчинення адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку. *Право і Безпека*. 2010. № 3. С. 121–126.
14. Задорожна Я.В. Спосіб вчинення протиправного діяння як ознака об'єктивного боку адміністративного проступку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Державний ВНЗ Запорізький національний університет Міністерства освіти і науки України. Запоріжжя, 2016. 18 с.
15. Великий енциклопедичний юридичний словник / за редакцією академіка НАН України Ю.С. Шемшученка. 2-ге видання, перероблено і доповнено. Київ: Видавництво Юридична думка. 2012. 1020 с.